

EVFEMIZMLARNING ASOSIY LINGVISTIK TASNIFLARI

Sayyora Kabilova Abdukarimovna

Samarqand davlat chet tillari institute 1-bosqich doktoranti.

e-mail: sayyoramohizodali@gmail.com

Annotatsiya

Tilshunoslikda evfemizmlarning yagona qabul qilingan tasnifi mavjud emas. Bizning fikrimizcha, bu til hodisasi sifatida evfemizmdir, chunki hozirda mavjud bo'lgan deyarli barcha tasniflar ma'lum mezonlar (lug'at, psixologiya, tilshunoslik) asosida shakllanadi.

Kalit so'zlar. Evfemizm, Tabu, semantik, ibtidoiy ong, g'ayritabiiy, obyekt.

O'zbek va chet tillari tilshunoslarining asarlarida keltirilgan asosiy tasniflarga asoslangan mezonlarga qarab, leksik-semantik, lingvistik-psixologik va lingvistik-tanqidiy misollarda keltirilgan va ular ushbu guruhlarining har birini ko'rib chiqadi.

Leksik semantik tasnif evfemizmlar faoliyatining tematik kontseptual yo'nalishlari ro'yxatini taqdim etadi. Ushbu turdagi eng batafsil tasnifga 70 qismdan iborat ingliz misollari asosida R. Xolder tomonidan tuzilgan.[Xolder 2003 449-501b]. U "Bankruptcy and Indebtedness" (bankrotlik va qarz), "Death" (o'lim), "Gambling" (qimor), "Mental illnesses" (ruhiy kasalliklar), "Politics" (siyosat), "Pregnancy" (homiladorlik) va boshqalar kabi ilmiy va kontseptual sohalarini o'z ichiga oladi[1].

Ushbu tasnifning afzalligi shundaki, u evfemizmlarning turli xil kontseptual va obyektiv sohalarini, shu jumladan zamonaviy jamiyatda evfemizmlarning eng noyob va keng tarqalishi to'g'risida tushuncha beradi. Kamchiliklar orasida "o'lim", "dafn marosimi", "qotillik va o'z joniga qasd qilish" toifalarini to'ldiradigan so'zlar mavjuddir. Bunday qoplamaning muqarrarliligi, Holder tasniflash toifalarini, ayniqsa inson hayotining shaxsiy sohalarida faoliyat ko'rsatadigan evfemizmlar uchun kuchli ravishda ajratishi bilan izohlanadi. Shunday qilib, inson organiga 4 toifa beriladi: "ko'krak", "ayol jinsiy a'zolari", "erkak jinsiy a'zolari" va "ko'krakdan tashqari tana qismlari"[2]. Bizning fikrimizcha, ushbu to'rtta toifani "tana qismlari" umumiy nomi ostida birlashtirish mumkin edi. Bundan tashqari, Xolder tomonidan nomlangan evfemizmlar sohasi, masalan, "siyosiy" guruhdagi evfemizmlar soni (283 birlik) "pot" guruhidagi evfemizmlar sonidan sezilarli darajada oshganligini ko'rsatadi (6 birlik).

Evfemizmlarning yanada tizimli leksik-semantik tasnifi evfemizmlarning o'nta leksik-semantik toifasini aniqlagan. M. Katsev tomonidan tuzilgan:

- 1) g'ayritabiiy kuchlarning evfemistik nomlari;
- 2) o'lim va kasallik tushunchasining evfemistik nomlari;

<https://conferencea.org>

- 3) yovuzlik sohasiga oid evfemistik nomlar;
- 4) jinsiy sohaga oid evfemistik ismlar;
- 5) jinoyat sohasi va uning oqibatlari bilan bog'liq evfemistik nomlar;
- 6) qashshoqlik tushunchasining evfemistik nomi;
- 7) ba'zi kasblarning evfemistik nomlari;
- 8) ruhiy va jismoniy kasalliklarning evfemistik nomlari;
- 9) fiziologiya sohasiga oid evfemistik nomlar;
- 10) ba'zi kiyimlarning evfemistik nomlari [Katsev 1988,30-34b].

Ammo A. M. Katsev tasnifi inson faoliyatining ijtimoiy sohasida ishlaydigan evfemizmni anglatmaydi u siyosiy, iqtisodiy, ma'rifiy, harbiy, diplomatik va boshqalarni chuqur o'rgangan,lekin aynan shu tematik konseptual sohalar jamiyat rivojlanishining ushbu bosqichida eng dolzarb bo'lib tuyuladi.Bizning fikrimizcha, eng keng qamrovli va ayni paytda tizimli leksik-semantik tasnif L. P. Krisin tomonidan qilingan[3]. U dastlab evfemizm funktsiyasi sohasini shaxsiy, ijtimoiy, boshqa odamlar bilan munosabatlar, jamiyat bilan munosabatlar, ma'ruzachi, qabul qiluvchi va uchinchi shaxsning hayoti va shaxsiyati bilan bog'liq hokimiyat bilan munosabatlarni belgilab berdi.:

1) Shaxsiy.

Bir nechta fiziologik jarayonlar va sharoitlar

Tananing ayrim qismlari "tananing pastki qismi" bilan bog'liq

Gender munosabatlari

Kasallik va o'lim

2) jamiyat

Diplomatiya

Hokimiyatning repressiv harakatlari

Davlat va harbiy sirlar

Harbiy, razvedka, politsiya va jinoiy tergov faoliyati

Va boshqa ba'zi organlar

Tarqatish va xizmat ko'rsatish maydoni

Turli mamlakatlar bilan aloqalar

Ijtimoiy tashkilotlar [Krisin 2000,389-400b].

Umuman olganda, taqdim etilgan barcha leksik-semantik tasnifning umumiy kamchiliklari bor u evfemizmning o'zini emas, balki uning funksiyalari va sohalarini tasniflaydi[4].

Psixo-lingvistik (motivatsion) tasnif evfemizmlarning paydo bo'lish motivatsiyasi asosida tuziladi.Ushbu turning birinchi tasniflaridan biri K. Shoxjuriga tegishli:

- 1) tabu so'zlar (inson ismlar, din, kasalliklar va o'lim nomlari, hayvonlarning nomlari, "yomon suqdan asrash uchun");

<https://conferencea.org>

2) qo'rquv va noqulaylik hissi;

3) saxiylik, rahm-shafqat;

4) kamtarlik;

5) xushmuomalalik;

6) siyosiy motivlar [Shoxjuri 1956,9-15b].

Ushbu tasnif nafratlanish motivini ko'rsatmaydi, balki evfemizmlardan foydalanishning psixologik sababini ochib beradi. Tinglovchi evfemizmni tanlaganida K. K. Shaxjuri tasnifning oltinchi nuqtasi u uchun juda ziddiyatli bo'lib tuyuladi, chunki u avvalgi xatboshida Shohjuri tomonidan bayon qilingan universal motivlarga asoslanadi. Leksik-semantik jihatni ham hisobga oladigan yanada muvozanatli psixologik tasnif O.V.Obvinseva tezis tadqiqotiga kiritilgan[5].

1. Evfemizmning ijtimoiy motivlari

1.1. Turli ijtimoiy guruhlariga hurmat ko'rsatish zarurati:

Irq, yosh va jins kabi sohalarga tegishli ismlar * xususiyatlari;

Qashshoqlik bilan bog'liq tushunchalarning nomlari;

Ruhiy zaif va aqliy nosog'lom odamlar;

1.2. Ijtimoiy sohadagi ba'zi voqeliklarning ahamiyatini oshirish istagi:

Ba'zi kasblar, muassasalar nomlari

2. Evfemizmning axloqiy va axloqiy motivlari (jamiyat tomonidan o'rnatilgan muayyan axloqiy va axloqiy taqiqlarni buzmaslik istagi)

* Inson illatlarining nomlari;

* Fiziologiya sohasiga oid nomlanishlar;

* O'lim tushunchasi bilan bog'liq atamalar;

* Oila va nikoh sohasiga oid nomlar;

* Jinsiy sohaga oid atamalar;

* Hayvonlarning nomlari va hayvonlarning go'shtining nomlanishi;

* Qo'pol so'zlar;

3. Din va xurofot bilan bog'liq evfemizmlarning motivlari:

* G'ayritabiiy kuchlarning nomlanishi;

4. Evfemizmlarning kommunikativ motivi:

4.1. Suhbatdoshni hurmat qilish va hayratda qoldirish istagi:

• Biznes va tijorat bilan bog'liq ba'zi nomlar.

• Siyosat sohasiga oid ba'zi nomlar.

4.2 Haqoratomuz yolg'onni yashirish istagi:

• Harbiy sohaga tegishli atamalar.

• Siyosiy sohalarga oid nomlar.

<https://conferencea.org>

- Jinoiy sohalar bilan bog'liq nomlanishlar.
- Biznes va tijorat bilan bog'liq ba'zi nomlar.

Maxsus ta'lim muassasalariga tegishli nomlar (Obvinseva 2003,24-25b).

O. V. Obvinseva tasniflashning shubhasiz afzalligi-bu evfemizm motivlarini aniq ajratish va evfemizm faoliyati predmetini-kontseptual sohadagi izchil motivga ajratish degan. Ma'ruzachi evfemizmni tanlashda bir vaqtning o'zida bir nechta motivlarga muvofiq harakat qilishi mumkin, shuning uchun evfemizmlarni ba'zi holatlarda ishlatilishiga qarab tasniflash muhimdir[6]. Masalan, siyosatchi irqiy munosabatlar mavzusidagi nutqida ijtimoiy motivlarga (turli ijtimoiy guruhlariga hurmat ko'rsatish zarurati) va muloqotga (suhbatdoshga hurmat ko'rsatish va taassurot qoldirish zarurati) ega. Bunday hollarda evfemizmning dominant motivini unga hamroh bo'lganidan ajratish mantiqan to'g'ri keladi. Evfemizmning lingvistik tasnifi juda xilma-xildir, Katsevning ta'kidlashicha, til rejasidagi tasnif quyidagi parametrlarni hisobga olgan holda tuzilishi mumkin:

1. Nomenklatura (qadriyatlarni umumlashtirish, qadriyatlarning transpozitsiyasi [majoziy va metonimizatsiya], qadriyatlarning qutblanishi).
2. Rasmiy tuzilish (so'z, ibora, jumla).
3. Stilistik ma'nolar (hissiy, baholovchi, assotsiativ tabiatning turli xil sohalar).
4. So'z hosil qilish usuli (semantik usul, so'z shaklini o'zgartirish usuli).
5. Stilistik bog'liqlik (kengaytirilgan, neytral va qisqartirilgan uslub).
6. Evfemizm imkoniyatini amalga oshirish (olib tashlangan evfemizm, haqiqiy evfemizm, qo'shimcha stilistik ta'sirga ega haqiqiy evfemizm).

ADABIYOTLAR:

1. Арапова Эвфемизм // Русча: Энциклопедия. - 2-нашр. - М.: Bastard, 1998 йил. S.636. Белова Е.Е. К вопросу о номинативных типах эвфемизмов И Разноуровневые характеристики лексических единиц. - Смоленск, 2001.-Ч. 3.С. 95-100.
2. Боротнова Н.С. Замонавий тилдан фойдаланишдаги эвфемизмлар ва шахсларнинг лингвистик компетенсияси // Тилшунослик компетенсияси: Грамматика ва луғатлар: Коллежлараро.- Novosibirsk, 1998. - 1-қисм. С. 19-23.
3. Sayyora, K., & Hamrokulovna, A. Z. (2021). Old traditions of agriculture of surkhan valley. Emergent: Journal of Educational Discoveries and Lifelong Learning, 2(4), 1-7.
4. SAYYORA, K. Metaphor in Newspapers. JournalNX, 7(1), 210-214.
5. Abdukarimovna, K. S. (2022). RULES FOR THE USE OF EPHEMERALS IN THE ENGLISH-UZBEK JOURNALISTIC STYLE. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(02), 545-548.
6. Кабилова, С. (2021). METAPHOR IN NEWSPAPERS. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 4(2).